

OSVRTI

Šta do sada znamo o nejednakosti dohotka u Srbiji?

Gorana Krstić¹, Jelena Žarković Rakić²

Uvod

Srbija beleži najvišu nejednakost u raspodeli dohotka, merenu Gini koeficijentom, među evropskim zemljama prema podacima iz Ankete o prihodima i uslovima života. Gini koeficijent u iznosu od 38,2 poena u 2015. godini bio je značajno veći od prosečnog Ginja za EU - 28 zemalja (31,0), i takođe viši nego u bilo kojoj drugoj bivšoj jugoslovenskoj republici, kao na primer Makedoniji (35,2), Hrvatskoj (30,6), i posebno u Sloveniji (24,5).

Uprkos tome, interesovanje donosilaca odluka u Srbiji za problem nejednakosti do sada je bilo prilično ograničeno. Glavna zabrinutost Vlade proteklih nekoliko godina nije se odnosila na problem nejednakosti i siromaštva već pre svega fiskalne konsolidacije, očuvanja makroekonomske stabilnosti i podsticanja rasta i investicija. S obzirom na malu zainteresovanost donosilaca odluka za temu nejednakosti, ne iznenađuje i da nisu razvijene zvanične procedure za procenu distributivnih efekata javnih politika pre njihovog usvajanja.

Istovremeno, akademska istraživanja o nejednakosti u Srbiji su malobrojna. Milanović (2003) ispituje nejednakost potrošnje i dohotka i doprinos svake komponente dohotka nejednakosti. Krstić i dr. (2007) i Krstić i Sanfey (2011) analiziraju obim i dinamiku nejednakosti zarada, kao i faktore koji je objašnjavaju korišćenjem podataka Ankete o radnoj snazi (ARS) 1996–2003. i Ankete o životnom standardu (AŽS) 2002–2007. Randelović i Žarković-Rakić (2011) pokazuju da sistem poreza na dohodak u Srbiji ima značajno manje redistributivno dejstvo, odnosno kapacitet da smanji nejednakost, u odnosu na sistem poreza na dohodak (uglavnom starih) zemalja članica Evropske unije. Slično, u starim zemljama članicama EU najvažnije naknade iz domena socijalne pomoći znatno više smanjuju nejednakost u poređenju sa socijalnim naknadama u Srbiji. Pa iako fragmetisana i limitirana, dosadašnja istraživanja ukazuju na moguće uzroke visoke dohodne nejednakosti u Srbiji – nizak redistributivni kapacitet poreza i socijalnih naknada, s jedne strane, i niske stope zaposlenosti i izražene dualnosti tržišta rada, s druge strane.

U ovom osvrtu prikazaćemo šta znamo o nejednakosti dohotka do sada, odnosno, diskutovaćemo trenutno stanje nejednakosti i trend kretanja nejednakosti tokom poslednje decenije u Srbiji u odnosu na zemlje okruženja i Evropske unije (EU), kao i rezultate skorijih istraživanja koji mogu biti relevantni donosiocima odluka u našoj zemlji.

U analizi ćemo koristiti podatke iz Ankete o prihodima i uslovima života (Survey on Income and Living Conditions, SILC) koju sprovodi Republički zavod za statistiku od 2013. godine po metodologiji koja je u uporediva sa standardima EU. Ova anketa obezbeđuje detaljne podatke o ukupnom dohotku domaćinstva i lica i njegovim komponentama, i upravo zbog toga predstavlja najbolji izvor podataka za merenje nejednakosti prema zvaničnoj metodologiji Republičkog zavoda za statistiku (i Eurostata). Polazni agregat za analizu nejednakosti je raspoloživi neto dohodak domaćinstva. To je novčani dohodak koji je, posle plaćenih poreza i doprinosa, raspoloživ domaćinstvu za potrošnju i štednju. Raspoloživi dohodak domaćinstva se dalje deli sa modifikovanom skalom ekvivalencije OECD-a (kako bi uzeli u obzir sastav domaćinstva i ekonomiju obima) i dobija ekvivalentni raspoloživi dohodak koji predstavlja osnovu za računanje nejednakosti.

Srbija ima visoku nejednakost u raspodeli dohotka

Praćenjem nejednakosti dohotka, merene Gini koeficijentom, u poslednje četiri godine, i poređenjem sa podacima koji postoje za prethodni period možemo izvesti nekoliko zaključaka:

(1) Prema podacima SILC-a, vrednost Gini koeficijenta koja se kretala u intervalu od 38,0 do 38,6 u periodu 2013–2016. ukazuje na relativno stabilnu i visoku nejednakost dohotka u Srbiji, značajno veću od proseka za EU-28;

Tabela 1: Gini koeficijent (*100) za ekvivalentni raspoloživi dohodak, Srbija i EU, SILC, 2013–2016.

	2013.	2014.	2015.	2016.
Srbija	38,0	38,6	38,2	38,6
EU	30,5	30,9	31,0	...

Izvor: Anketa o prihodima i uslovima života (SILC). Za Srbiju, Saopštenje br. 6poj 087, Republički zavod za statistiku; Za EU baza Eurostat-a: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12&lang=en

(2) došlo je do rasta nejednakosti u odnosu na prethodnu deceniju, ali deo tog rasta svakako je posledica različitih izvora podataka koji su korišćeni: Ankete o potrošnji

¹ Ekonomski fakultet u Beogradu i FREN

² Ekonomski fakultet u Beogradu i FREN

domaćinstva (APD) i SILCa koji je postao dostupan tek od 2013. godine (Krstić, 2016);

(3) nejednakost dohotka od 2006-2013. je verovatno bila veća od nejednakosti koju je bilo moguće pratiti na osnovu APD, ali sve do pojave SILC-a nije bilo adekvatnih anketnih podataka dizajniranih za obuhvat dohotka koji bi to pokazali (osim podataka iz Ankete o životnom standardu);

Da bi ponudili odgovor na pitanje kako smanjiti nejednakost dohotka u Srbiji, bavili smo se potencijalnim uzrocima visoke nejednakosti. Jedan od uzroka visoke nejednakosti u Srbiji jeste visok procenat lica koja žive u domaćinstvima koja imaju veoma nizak intenzitet rada (Krstić, 2016), a to su lica koja rade manje od 2.5 meseca tokom jedne godine. Podaci SILC-a iz 2013. godine ukazuju da je radna intenzivnost članova domaćinstva u Srbiji veoma niska, sa znatno većim učešćem ovih lica starosti do 60 godina (21,2%) od evropskog proseka (10,5%) i od pojedinačnih zemalja EU (izuzev Irske 21,1%). Tome je doprinela visoka neaktivnost stanovništva radnog uzrasta u Srbiji, kao i činjenica da nizak procenat takvih lica živi sa drugim odraslima koji rade. Srbija ima najveće učešće lica koja ne rade, posebno nezaposlenih, u stanovništvu radnog uzrasta u poređenju sa zemljama EU.

Analiza nejednakosti prema intenzitetu rada članova domaćinstva ukazuje da je nejednakost dohotka najveća za domaćinstva sa veoma niskim intenzitetom rada i da se smanjuje sa rastom intenziteta rada članova domaćinstva (Krstić i Žarković Rakić, 2017a). Najveće smanjenje nejednakosti je prelaskom iz veoma niskog ka niskom intenzitetu rada, što je očekivano jer domaćinstvima sa veoma niskim intenzitetom rada pripadaju i lica koja ne rade. To ukazuje da bi se značajnije smanjenje nejednakosti dohotka moglo ostvariti upravo zapošljavanjem lica u ovim domaćinstvima.

Dekompozicija ukupne nejednakosti na nejednakost između domaćinstava različitog intenziteta rada i preostalu nejednakost unutar tih domaćinstava ukazuje da razlike u prosečnom dohotku između domaćinstava sa različitim nivoom intenziteta rada objašnjavaju 19% ukupne nejednakosti dohotka. To znači da se najveći deo ukupne nejednakosti dohotka (81%) može pripisati nejednakosti unutar domaćinstava sa različitim nivoom intenzivnosti rada, što je zaključak koji može biti relevantan sa aspekta kreiranja javnih politika koje bi mogle da doprinesu smanjenju nejednakosti. Otuda, smanjenje nejednakosti dohotka unutar tih domaćinstava bi rezultiralo u značajnom smanjenju ukupne nejednakosti, a potencijalni faktori koji mogu uticati na nejednakost dohotka/zarada unutar tih domaćinstava su karakteristike lica (pol, starost, obrazovanje, bračni status, de-

latnost itd.) i domaćinstva, što ćemo dalje analizirati u nastavku teksta.

Dekompozicija nejednakosti prema izvorima dohotka klasičnim metodom, merena Gini koeficijentom, ukazuje na nekoliko interesantnih zaključaka (Krstić i Žarković Rakić, 2017a):

(1) zarade, koje čine najvažniji izvor dohotka (tri četvrtine ukupnog raspoloživog dohotka), imaju visoku nejednakost (0,615) i nejednako su raspodeljene pretežno ka bogatijim licima. To sve utiče da zarade najviše doprinose ukupnoj nejednakosti (93%) i povećavaju je. Svi ostali izvori dohotka, izuzev dohotka od kapitala (čiji je uticaj mali), smanjuju nejednakost;

(2) najveći uticaj na smanjenje nejednakosti imaju porezi, zatim su to socijalni transferi, potom penzije i na kraju dohodak od samozaposlenosti i privatni transferi. Ipak, uticaj ovih komponenata dohotka na smanjenje nejednakosti je veoma mali jer, pod pretpostavkom ostalih nepromenjenih uslova, jedan procenat rasta poreza smanjuje nejednakost dohotka za 0,062, dok je kod socijalnih transfera taj efekat nešto manji i iznosi 0,055.

Dekompozicija ukupne nejednakosti dohotka sekvencijalnim pristupom je drugi način dekompozicije nejednakosti koji je korišćen da bi poredili pravac i veličinu uticaja svake komponente dohotka na nejednakost sa prosekom zemalja EU (Krstić i Žarković Rakić, 2017a). On podrazumeva da se uticaj svake komponente dohotka izračunava poređenjem nejednakosti dohotka bez i sa tim izvorom dohotka.³

Sve komponente dohotka (izuzev zarada čiji uticaj nije ispitan jer je raspodela zarada bila početna, referentna raspodela sa kojom se poredi uticaj dohotka od samozaposlenosti) smanjuju nejednakost. Pravac uticaja je isti za sve komponente kao kod zemalja EU, jedino je razlika kod dohotka od samozaposlenosti, jer u većini zemalja EU ovaj dohodak povećava nejednakost (ILO 2015), a u Srbiji smanjuje. To je zbog toga što je kod nas najveći deo dohotka od samozaposlenosti povezan sa ranjivom zaposlenošću, budući da je raspodela ovog dohotka usmerena prevashodno ka siromašnijem delu populacije.

Iako je Gini koeficijent raspoloživog dohotka u Srbiji znatno veći od proseka EU-28, važno je istaći da je Gini koeficijent za tržišni dohodak na nivou proseka zemalja EU (55,1 vs. 55,2). To ukazuje da je glavni uzrok visoke nejednakosti raspoloživog dohotka u Srbiji niska redistributivna uloga socijalnih transfera i poreza.

³ Ovaj metod dekompozicije nije pogodan ukoliko želimo da utvrdimo koja komponenta ima najveći uticaj na smanjenje/rast nejednakosti, jer se referentna raspodela menja sa uključivanjem svake nove komponente dohotka (ILO, 2015). Međutim, on je koristan za međunarodna poređenja.

Najveća razlika u uticaju različitih komponenti dohotka na nejednakost u odnosu na EU postoji kod penzija. Ako penzije dodamo tržišnom dohotku, Gini koeficijent se smanjuje, u proseku, za 17,2 procentnih poena za zemlje EU a svega 10,9 procentnih poena za Srbiju. Jedno od objašnjenja moglo bi da se nađe u manjem obuhvatu stanovništva sistemom penzijskog osiguranja u Srbiji nego u EU, budući da 93% muškaraca i samo 79% žena u Srbiji prima penziju prema podacima Popisa iz 2012, kao i činjenica da u većem broju zemalja EU lica preko 65 godina primaju socijalne penzije, što takođe utiče na smanjenje nejednakosti. Ostali socijalni transferi smanjuju nejednakost u Srbiji nešto manje nego što pokazuje prosek EU (3,5 prema 3,7 procentna poena, respektivno), što se objašnjava niskim obuhvatom domaćinstava novčanom socijalnom pomoći i dečjim dodatkom i niskim iznosom obeju naknada u Srbiji. Porezi znatno manje utiču na smanjenje nejednakosti dohotka nego u EU (2,7 prema 4 procentna poena), što je posledica niske progresivnosti poreza na dohodak u Srbiji.

Na kraju, budući da zarade najviše doprinose ukupnoj nejednakosti dohotka (prema prikazanim rezultatima dekompozicije nejednakosti prema izvorima dohotka), bavili smo se faktorima koji utiču na nejednakost zarada (Krstić and Žarković-Rakić, 2017b). Primenom regresionog metoda, dekomponovali smo nejednakost zarada prema različitim karakteristikama lica za koje očekujemo da utiču na zarade, kao što su godine starosti, nivo obrazovanja, pol i sl. Iako znatan deo varijacija zarada ostaje neobjašnjen varijablama u regresiji, rezultati ukazuju na značajnu ulogu obrazovanja u objašnjavanju nejednakosti zarada u Srbiji. Stepenn obrazovanja čini čak 63% objašnjenog dela nejednakosti zarada 2012. godine. Uloga obrazovanja kao faktora koja utiče na nejednakost zarada bila je dominantna i tokom 2000-tih na osnovu podataka Ankete o životnom standardu (Krstić and Sanfey, 2011). Indikativni u ovom smislu su i podaci iz PISA istraživanja koji pokazuju da naš obrazovni sistem ne uspeva da poništi efekte socio-ekonomskih nejednakosti. Štaviše, u nekim segmentima ih i produbljuje s obzirom da podaci pokazuju⁴ da je dvostruko više funkcionalno nepismene dece u porodicama koje se nalaze među 20% populacije najnižeg socio-ekonomskog statusa, nego u 20% najbolje stojećih porodica. Deca iz prve grupe zaostaju za svojim vršnjacima čiji roditelji pripadaju višim društvenim slojevima i to za dve školske godine.

Kako se može smanjiti nejednakost u raspodeli dohotka u Srbiji?

Sve veći broj istraživanja ukazuje na rast dohodne nejednakosti u razvijenim zemljama koji se odvija poslednje tri decenije (OECD 2011, IMF 2014). Neki od predloga za smanjenje nejednakosti kreću se od uvođenja garantovanog osnovnog dohotka, preko univerzalnog dečijeg dodatka i povećanja mogućnosti za vlasništvom nad kapitalom za šire slojeve populacije. Ističe se i aktivno rukovođenje procesom tehnološkog napretka koji bi povećao zapošljivost radnika, posebno onih sa niskim kvalifikacijama. Takođe, preporučuje se da se prate distributivne posledice uključivanja u međunarodne tokove trgovine (Atkinson, 2015).

Srbija, s druge strane, sve i da ne prolazi kroz trenutne mere štednje, ne bi mogla finansijski da priušti uvođenje garantovanog minimalnog dohotka ili univerzalnog dečijeg dodatka. Rashodi na dve osnovne socijalne naknade, novčanu socijalnu pomoć i dečiji dodatak, iznose 0,6% BDP što je daleko ispod prosečnih 1,1% BDP koliko iznose rashodi na slične naknade u zemljama EU (Clavet et al, 2017). Niski iznosi ove dve socijalne naknade i slab obuhvat populacije ne mogu značajno da doprinesu smanjenju nejednakosti. Ipak, iako je u situaciji kada su na snazi mere štednje nerealno očekivati rast rashoda za socijalnu pomoć, može se raditi na boljem ciljanju pomoći, posebno dečijeg dodatka, kroz sprečavanje curenja naknade ka ne-tako-siromašnim pojedincima (recimo, onim koji ostvaruju dohodak u svojoj ekonomiji) i usmeravanje sredstava ka onima kojima su najviše potrebna.

Globalizacija i tehnološke promene uticale su i na situaciju na tržištu rada Srbije, ali do najvećih promena je došlo usled restrukturiranja privrede, gašenja postojećih i stvaranja novih preduzeća, kao i u drugim bivšim socijalističkim zemljama. Uprkos određenom oporavku u periodu nakon poslednje ekonomske krize, situacija na tržištu rada Srbije je i dalje zabrinjavajuća s obzirom da raste broj osoba koje imaju veoma nizak intenzitet rada. Za samo dve poslednje godine njihov broj se uvećao za 130 hiljada. Većina među takvim licima su nezaposleni ili neaktivni (gde dominiraju penzioneri), i mahom se radi o osobama koje imaju nizak nivo obrazovanja. Rezultati dekompozicije ukupne nejednakosti prema intenzitetu rada članova domaćinstva pokazuju da se najveće smanjenje nejednakosti postiže upravo smanjenjem nejednakosti dohotka unutar tih domaćinstava. To znači da bi se povećanjem zaposlenosti lica u tim domaćinstvima smanjila nejednakost dohotka, jer bi se broj onih bez plate ili onih koji primaju naknadu za nezaposlene smanjio. Međutim, to nije dovoljno, ukoliko ovi novi poslovi ne bi bili sa punim radnim vremenom, permanentni, u formalnom sektoru, ili drugačije rečeno

⁴ http://www1.worldbank.org/poverty/visualizeinequality/PISA/cov_gaps.html

kvalitetniji poslovi sa većom zaradom, boljom socijalnom zaštitom i boljim drugim uslovima rada.

Da bi se povećala njihova zapošljivost potrebno je kroz savetovanje, dodatne obuke i druge mere iz skupa aktivnih mera zapošljavanja, koje sprovodi Nacionalna služba za zapošljavanje, povećati nivo njihovih veština i kvalifikacija. S tim u vezi, potrošnja na aktivne mere bi trebalo da se poveća, što je i predviđeno Nacionalnom strategijom zapošljavanja⁵ prema kojoj bi do 2020. godine potrošnja za ove svrhe trebalo da poraste do 0,5% BDP, Međutim, to trenutno izgleda teško dostižno s obzirom da su izdaci na aktivne mere iz godine u godinu opadali i sada iznose manje od 0,1% BDP.

Važno je, međutim, delovati i pre nego što pojedinci dospeju na tržište rada a to znači osigurati što je moguće većem broju ljudi pristup kvalitetnom obrazovanju. S tim u vezi, podaci pokazuju da je stopa upisa u gimnazije značajno niža od proseka (za skoro 30%) kod dece iz nižih društvenih slojeva, a 16% viša kod dece iz bolje stojećih porodica. Ove nejednakosti se nastavljaju tokom daljeg školovanja jer gimnazijalci, iako čine svega trećinu svih maturanata, učestvuju sa skoro 50% u ukupnom broju studenata prve godine akademskih studija (Baucal i Pavlović Babić, 2009).

Povećanje progresivnosti poreza na dohodak građana u Srbiji moglo bi da se ostvari kroz uvođenje prava na odbitke za izdržavane članove porodice (na šta sada imaju pravo samo građani koji plaćaju godišnji porez na dohodak, dakle, oni koji imaju visoka primanja) kao i kroz povećanje neoporezivog iznosa za zarade sa sadašnjih 25% na 50% prosečne zarade (Arandarenko and Vukojevic, 2008). No, iznad svega bi trebalo sadašnji, tzv. mešoviti sistem oporezivanja, koji se retko u ovom obliku može naći u savremenim poreskim sistemima, zameniti sistemom koji objedinjuje dohotke od rada i kapitala na koje se onda primenjuju progresivne poreske stope koje bi se kretale od 15% do 30%.

Najzad, dalja istraživanja bi trebalo posvetiti uticaju penzija na smanjenje nejednakosti kako bi se precizno identifikovali uzroci manjeg redistributivnog kapaciteta ove vrste dohotka. Za sada, izgleda da je manja pokrivenost penzijama, posebno ženske populacije u ruralnim oblastima, jedan od uzroka takve situacije. Naime, poljoprivredna domaćinstva kada se i odlučuju da neko od članova bude prijavljen za socijalno osiguranje biraju da to bude nosilac domaćinstva, odnosno muški članovi porodice. S tim u vezi, da bi se smanjila nejednakost, a posebno siromaštvo u starosti, neophodno je raditi na povećanju obuhvata ruralne populacije socijalnim osiguranjem.

Literatura:

1. Arandarenko, M. and Vukojevic, V. 2008. *Labor Costs and Labor Taxes in the Western Balkans*, in: *Enhancing Efficiency and Equity: Challenges and Reform Opportunities Facing Health and Pension Systems in the Western Balkans*, ed. by C.Bredenkamp, M.Gragnotati and V.Ramljak, World Bank, Washington DC – Health, Nutrition and Population, pp. 119-160.
2. Atkinson, A. (2015). *Inequality: what can be done?* Harvard University Press
3. Baucal, A. i Pavlović Babić, D. (2009) *Kvalitet i pravедnost obrazovanja u Srbiji: Obrazovne šanse siromašnih*, Beograd: Vlada RS i Institut za psihologiju
4. Clavet, N, Tiberti, L., Vladislavljevic, M. Zarkovic Racic, J., Anic, A., Krstic, G. and Randelovic, S. (2017). *Reduction of child poverty in Serbia: Improved cash-transfers or higher work incentives for parents?* Working Papers PMMA, <https://portal.pepnet.org/documents/download/id/30137>
5. International Labour Office (2015). *Global Wage Report 2014/2015: Wages and Income Inequality*. International Labour Office, Geneva.
6. IMF (2014). *Redistribution, Inequality and Growth*. International Monetary Fund Staff Discussion Note, April 2014
7. Krstić, G., Litchfield, J. & Reilly, B. (2007). An Anatomy of Male Labour Market Earnings Inequality in Serbia – 1996 to 2003. *Economic Systems*, Vol. 31, Issue 1, pp. 97-114
8. Krstić G. and Sanfey, P. (2011). Earnings inequality and the informal economy: evidence from Serbia. *Economics of Transition*, 19(1), 179-199.
9. Krstić, G. 2016. Why Income Inequality is so high in Serbia: Empirical evidence and a measurement of the key factor. *Economic Annals* , Volume LXI, No. 210
10. Krstić, G., Žarković Rakić, J. (2017a). “Dohodna nejednakost u Srbiji: uzroci i preporuke za politiku”, konferencija Naučnog društva ekonomista Srbije sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet, Beograd: *Ekonomika politika Srbije u 2017. godini*, (redaktori M. Arsić i D. Šoškić), 2017, str. 141-156.
11. Krstić, G., Žarković Rakić, J. (2017b). Please, mind the gap: Income inequality in Serbia, International conference *Economic policy for smart, inclusive and sustainable growth*, 15-17 June 2017, Book of abstracts, p.28, Faculty of Economics, University of Belgrade.

5 http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/0/302_nacionalna_strategija_zaposljavanja_2011-2020.pdf

12. Milanović, B. (2003). Incidence of Social Transfers; Inequality in Bogićević et al., Poverty and Reform of Financial Support to the Poor (43-66). Republic of Serbia, Ministry of Social Affairs and Center for Liberal Democratic Studies, Belgrade
13. OECD (2011) *An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings*. Organisation for Economic cooperation and Development.
14. Randelović S. i Žarković-Rakić J. (2011) *Redistributivni efekti reforme poreza na dohodak: mikrosimulaciona analiza za Srbiju* Tematski zbornik radova Ekonomska politika i razvoj. CID, Beograd
15. Republički zavod za statistiku (2017), Anкета o prihodima i uslovima života, Saopštenje br. 087.